

הרב צבי שכתר

ראש ישיבה

ראש כולל ע"ש מרדכי ועדינה כ"ץ

מפניני רבנו

גילוי ראש: פעם לקחו מורה נכרי ללמד לימודי חול (אחה"צ) בישיבה קטנה, ונסתפק המנהל אם נכון הדבר לבקש ממנו שיחבוש כיפה בראשו כל זמן שהוא נמצא בכתה עם תלמידיו. כששאל ד"ז מרבנו השיבו – ניין (לא), **שלא** צריכים לבקש הימנו שיחבוש כיפה. כששוב הציע השאלה לפני הגרמ"פ השיב, ער דארף זיך פירען ווי אללע טאהן. (כלומר, שעל הנכרי להתנהג כמו כל שאר האנשים שבמוסד, כלומר, **שכן** יש לבקש ממנו שיחבוש כיפה.) וכששאל ד"ז מהג"ר אהרן קוטלר, השיבו, שבדוקא **שלא** לבקש הימנו ד"ז, שיש בזה ענין של והבדלתם, לעשות היכר, שרק יהודים חובשים כיפות, ולא הנכרים. (שמעתי מהר"ר שלום רפהן, שיחי'.)

קריאת שמע: עי' ברמב"ם ריש הל' ק"ש שכתב, "מ"ע אחת והיא לקרות ק"ש פעמיים בכל יום", והרמב"ן בהשגותיו לספה"מ"צ נחלק עליו ומונה כאן ב' מצוות, דמנה של זו לא כזמנה של זו. והנה הרמב"ם כלל הל' ק"ש בספר אהבה (מ"ד ספרי המשנה תורה), ובתחילת כל אחד מ"ד הספרים הזכיר הרמב"ם איזה פסוק בתורת המוט"ו (והטעמ"ע) של אותו הספר. וכאן, בתחילת ס' אהבה הזכיר את הפסוק (תהלים קיט, צט) מה אהבתי תורתך **כל היום** היא שיחתי, והי' נראה שזהו גדר ענין האהבה – במה שיש בזה **תדירות**, ובמה שזה נמשך **כל היום**. [ועי' ברמב"ם (תשובה י:ו) שכתב, "דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבד של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי, ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה". וביטוי זה של הרמב"ם הוא ע"פ הפסוק במשלי (ה, יט) 'באהבתה תשגה תמיד'.] ונראה שלפיכך סובר הרמב"ם **דחדא** מצוה היא בדוקא לקרות ק"ש פעמיים בכל יום, דעי"ז שקורא גם בבקר וגם בערב, חשיב כאילו הוא קורא ק"ש **כל היום**. וכן הענין בתפילה, דעי"ז שמתפלל ג"פ בכל יום, חשיב כאילו התפלל באמת **כל היום**, אשר זהו באמת הרצוי, וכדאיתא בכרכות (כא.) ולואי שיתפלל אדם כל היום, עיי"ש. (שמעתי)

[וכן הוא הדין נמי לענין מצות תלמוד תורה, דכתיב בה והגית בו יומם ולילה, דבעינן בה תדיריות, עי' בסוגיא דמנחות (צט): שהשוו תמידיות דתלמוד תורה לדין לחם הפנים לפני תמיד, ועי' ברמב"ם בספהמ"צ (מ"ע ג) שהביא מהספרי, "לפי שנאמר ואהבת את ד' אלקיך, איני יודע כיצד אוהב את המקום, ת"ל והיו הדברים האלה וכו', שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם". והשוה דרשת רבנו (בס' האדם ועולמו, עמ' קכג) "שהתורה היא הרבה יותר מאשר ספר הכולל מצוות ומשפטים ... התורה בכללותה היא אספקלריה של השכינה עצמה ... מצות ת"ת ... המטרה הסופית היא להגיע אל ה"מפגש" עם השכינה". וכן עמש"כ רבנו במאמרו על אהבת התורה וגאולת נפש הדור (בסוף הס' דברי השקפה עמ' רמד, במהדורת תשנ"ב), "כשהאדם מתעמק בתורת אלקים ... הוא זוכה להתיחדות עם נותן התורה ... כך כתב הרב הזקן ז"ל בספרו לקוטי אמרים (התניא) ... ואלה הדברים אשר דיבר ר' חיים, איש וואלאז'ין, תלמידו המובהק של הגאון מווילנא בספרו נפש החיים".

וכנראה, התמידיות נצרכת במצות ת"ת מפני שגם על ידה יש ענין של אהבת ד', ובאהבת ד' בעינן תדיריות, אשר לפיכך הביא הרמב"ם פסוק זה בתחילת ס' אהבה – מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, וכאמור. (ד"ע)]

נוסח התפילה: בשנת אבלו על אביו הג"ר משה ז"ל, ביקר רבנו אצל האדמו"ר החדש"י (הששי) הררי"צ ז"ל, ובתום בקורו נכנסו שניהם לביהמ"ד לתפילת מנחה, והיות שרבנו הי' חיוב להתפלל, ניגש אל העמוד. הרבי החדש"י פנה אליו והעיר לו, שאף שבדרך כלל מסתמא מתפלל הוא (רבנו) בנוסח הגר"א, אך כאן בביהמ"ד של חב"ד אין זה מן הנכון, ובחזרת הש"ץ יש לו להתפלל בנוסח שלהם. והשיבו רבנו תיכף ומיד שבודאי כן הדבר אף להגר"א, שכן כתב בעל פאת השלחן תלמיד הגר"א בהל' ארץ ישראל (סי' ג, סי"ד) שבני אדם יחידים אשכנזים כשמתפללים בביהמ"ד הספרדים וכן להיפך, אסור להם לשנות מנוסח הצבור. (שמעתי מהר"מ גנק, שיח"י.) [וכ"ה בכתר ראש (הנהגות הגר"ח מוואלאז'ין) סי' לז.]

תפילה בצבור: שמועה רווחת היתה בבי"ס רמב"ם שבבוסטון שפעם ביקר רבנו אצל הסימפונ"י אורקסטר"א דבוסטון ביחד עם אחרים, והסתכל היטב משך כל הקונצרט וראה היאך שהמנגן בכינור הי' עובד קשה ומנופף בידו כל הזמן,

בניגוד לבעל המצלתים, שרק הכה בכלי שבידו ג' פעמים משך כל הערב, ונתעורר אצלו ספק אם שניהם משתכרים בשוה, או כמסתברא שהכנר מקבל יותר שכר, שהרי עבודתו יותר קשה היא. לאחר תום כל הקונצרט נגשו אצל בעל המצלתים ושאלוהו על כך, והשיב תומ"י בתקיפות – שבודאי כולם משתכרים בשוה, שבלי ג' ההכאות שלו, כל הקונצרט הי' נופל על פניו מחוסר טעם, כי העיקר בקונצרט הוא שצריכים שכל הקולות יתמזגו אהדדי, וכל קול של משהו מעכב במיזוג הזה.

כשמוע רבנו דבר זה הגיב תיכף ואמר לאלו שהיו עמו שרק זה עכשיו הוא מבין בטוב את כוונת הגמ' בברכות (ח). דאמר ר"ל, כל מי שיש לו ביהכנס"ס בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע שנאמר (ירמי' יב,ד) כה אמר ד' על כל שכני הרעים וכו', ומעולם הי' מוקשה לו לשון זו, שנקרא שכן רע, דהול"ל שנקרא רשע, או איזה ביטוי הדומה לזה, ומה משמעות ענין זה דשכן רע. אך עכשיו הוא מבין, דלשלמות הענין דתפילה בצבור בעינן שיתמזגו כל התפילות של כל יחיד ויחיד של הצבור, ובאם חסרה תפילת אחד מהם, חסר כאן בשלמות התפילה בצבור של כל האחרים. ולפיכך הוא דנקרא שכן רע, שאיננו מצטרף עם שאר השכנים להשלים את יופי התפילות שלהם, כמו בעל המצלתים הזה, שבלי ג' ההכאות שלו – הרי חסרון יש בכל הקונצרט כולו. (שמעתי מהבחור יוסי רוזנברג, שיחי').

מגן אבות: הרמב"ם (תפילה ט:ב,ד) כתב, "וכל מי שיגמור תפילתו עם הצבור יפסיע ג' פסיעות לאחוריו ויעמוד במקום שהגיע אליו בעת שיפסיע ... וכיון שהגיע ש"ץ לקדושה יש רשות לכל אחד ואחד לחזור במקום שעמד בו בתפילה". וכן הי' תמיד נוהג רבנו ז"ל. ושמעתי מהרמ"מ גפן, שיחי', שכן הי' תמיד נוהג רבנו אף בלילי שבתות, שהי' עומד במקום שכלו ג' פסיעותיו עד שהי' הש"ץ מגיע לתיבות מחיה מתים במאמרו, והי' חוזר למקומו הראשון (שעמד שמה בשעת התפילה) בשעה שהש"ץ הי' ממשיך לומר הקל הקדוש שאין כמוהו, כמו בימות החול, שחוזרים למקום הראשון בין ברכת מחי' המתים לברכת הא-ל הקדוש.

ליל שבת: שמעתי מהר"ר טורק (ממיאמי) שיחי', ששמע פעם מהג' גרבר, תחי', (אחות רבנו), שמנהג אביה הגרמ"ס ז"ל הי' שלא לטבל פרוסת המוציא במלח

בליל שבת. [אכן לא שמעתי בטעם הדבר, אם הוא מפני שחלות של שבת תמיד טעימים הם, וא"צ לשום מלח, וכדברי הרמ"א בהל' פסח (רס"י תעה) לענין המצה בליל פסח; או מפני שמנהג מליחת פרוסת המוציא הוא מפני שהשלחן דומה למזבח, והאכילה כקרבן, ונאמר על כל קרבן תקריב מלח [וכדברי הרמ"א (או"ח קסז:ה)], ובליל שבת לא הי' הקטרה כלל, כי חלבי חול אין קרבין בשבת. והנפק"מ שבין ב' הסברים אלו הוא לענין שבת ויו"ט ביום. (ד"ע)]

יו"ט שני של גלויות: אחד מבוגרי הישיבה שהי' מאוד מקורב לרבנו ז"ל הי' רגיל כל שנה לנסוע לארץ על כמה מהימים הטובים, ושאל כמה פעמים מאת רבנו אודות יו"ט שני של גלויות, והשיבו שיש לו להתפלל תפילות חול ביו"ט שני ולהניח תפילין בברכה, אך שלא לעשות שום מלאכה. לאחר עבור כמה שנים קנה אותו הבעה"ב דירה בארץ, כדי שבכל פעם שיבוא לבקר בארץ, שיוכל להשאר בביתו שלו, ולא יצטרך תמיד לשכור דירה במלון, ובא ושאל לרבנו – אולי כעת השתנה הדין. והשיבו רבנו בהן! כעת תצטרך לשלם מסים בארץ על הבית שיש לך, אבל לגבי ענין יו"ט שני, לא השתנה שום דבר! (כן שמעתי מהרב יצחק שפירא, שיחי'). [ושמעתי שהאדמו"ר פני מנחם הורה אחרת להאדמו"ר מבוסטון, כשקנה ביהמ"ד משלו בהר נוף, שהיות שיש לו בית בא"י, דינו כבן א"י לגבי יו"ט שני בזמן שהוא נמצא שמה בארץ, עפ"י הוראת האדמו"ר מגור בעל האמרי אמת שקנה ביהמ"ד בארץ, ולפיכך רק נהג יום אחד של יו"ט בזמן שהי' בארץ.]

"הרב": כשהתחתנתי, שלח לי הג"ר משה פיינשטיין ז"ל ג' מספריו בתור מתנה, אגר"מ או"ח ח"א, ויו"ד ח"א, ודברות משה לב"מ ח"א, ואת ברכתיו כתב בכת"י בכרך הדברות. את ג' הספרים הביא לי הר"ר מיכל שורקין, שיחי', שלמד אז בתפארת ירושלים אצל הגרמ"פ, והי' בא לישיבה בכל שבוע להשתתף בשיעורי רבינו. והסביר לי אז בשעתו, שלפיכך בחר ר' משה לכתוב ברכתיו בדוקא בכרך הדברות, למרות שספרי ה"אגרות" היו יותר מפורסמים ויותר פופולריים, שאת שיעוריו שהדפיס ב"דברות" החשיב ר' משה הרבה יותר מאשר התשובות שבאגרות, כי עבד הרבה על השעורים והכינם שעות רבות, בנגוד לתשובות שבאו אליו בקלות. אכן למעשה הי' הג"ר משה מפורסם בעולם התורה כמורה הוראה וכפוסק, ולא כ"כ כמגיד שיעור. ואצל רבנו ז"ל הי' להיפך, שהי' ידוע כמגיד שיעור נפלא, ולא כ"כ כמורה הוראה. ואילו לרבנו הי' קוראים

ביידיש "דער רב", (כמו שקראו לדודו ר' וולוול, ז"ל), ואילו לר' משה קראו "דער ראש ישיבה". והעיר רבנו פעם (כן שמעתי מהר"מ גנק, שיחי') שיותר נכון הי' אילו קראו לר' משה בשם "דער רב", מאחר שידוע הי' כמורה הוראה, ואילו קראו לו- לרבנו- "דער ראש ישיבה". (ולדעתי, אינו נכון מש"כ חכם אחד, שרבנו הקפיד על שקראוהו "ראש ישיבה" בניגוד ל"מלמד", דהלא מלמד וראש ישיבה- היינו הך, אלא נראה שקפידתו היתה על שקראוהו "דער רב").

דוד רבנו: הג"ר הירש גליקסון הי' חתנו של הגר"ח והעביר שיעורים לקבוצה של צעירים בעיר ווארשא, ונהרג ע"י הנאצים יחד עם כל בני משפחתו. ומעשה שהי' כך הי', שאביו (של הג"ר הירש הזה) הי' ת"ח, והקפיד שבנו רק ילמד משניות עד גיל ט"ו, כמבואר במשנה באבות, ובגיל ט"ו הי' בקי באמת בכל המשניות וגם ידע את כל התלמוד ע"פ מה שהובא במפרשי המשניות, אלא שלא ידע את הגמ' מתוך ספרי הגמ', והכל רצו אחריו לשידוכים על כי בעל כשרון הי', ור' חיים "חטף" אותו לבתו- כי חשש שמא יקדמוהו אחרים, וסבור הי', שמאחר שעדיין לא התחיל בלמוד גמרא לא נתעקם מוחו ומהלך מחשבתו מחמת דרך אחרת בלתי-רצויה, ובשארם ישא את בתו וילמד אצלו, יוכל להדריכו בדרך נכונה בהבנת הש"ס. (שמעתי מהר"ז חרל"פ בשם רבנו).

חינוך: אחד ממוסמכי הישיבה הי' מתפרנס במסחר, והתקשרו אתו מאחת מהישיבות לבקש ממנו שישמש שמה כמנהל ללמודי חול. הוא התקשר עם שני הרבנים הגאונים, רבנו הגריד"ס, והגר"י קמינצקי, לשאול מהם אם יש בזה (במה שישמש כמנהל ללמודי חול) משום קיום מצות חינוך. רבנו השיב בהחלט – ניין! (לא), והגר"ק השיב בהחלט – זיכער! (פשיטא שכן). [שמעתי מהר"ר שלום רפהן, שיחי'. ובשעת מעשה הבינו השומעים שהיתה בזה חילוקי דעות בין הני תרי גאונים. אכן עמש"כ הר"ן ריש פ"ב דקדושין לענין אשה במצות פו"ר, הואיל ומסייעת וכו', ואולי שניהם לדבר אחד נתכוונו. (ד"ע)]

גרות: פעם באו זוג למנהל ישיבה קטנה לקבל את בנם כתלמיד, ומתוך ריבוי הדרישות והחקירות נתודע לו למנהל שהאשה לא התגיירה כהלכה, ושמיילא – הבן ההוא נכרי הי', ושם המשפחה הי' שם-יהודי מובהק (כמו וייסמן או גולדשטיין או משהו שכזה). המנהל התקשר עם רבנו לשאלו היאך יתנהג בנדון,

והוא השיבו, שהיות ששםם הי' שם יהודי מובהק, ושממילא, אפילו לא יתקבל הבן לישיבה, תהי' אותה המשפחה מוחזקת בחזקת יהודים אצל הצבור הרחב, ומסתמא ישא יהודיה, (אפילו לא יתקבל כתלמיד באותו בי"ס), אזי כדאי לקבלו ולחנכו, ולכשיגיע לגיל המצוות – לגיירו כגדול, ולא לגיירו עכשיו בקטנותו בתורת זכין, מאחר שההורים לא היו שומרי תומ"צ כלל. שוב שאלו המנהל, דהלא בתהלים (קמז, יט) כתוב מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן ... ומשפטים בל ידעום וכו'. ועל זה דרשו רז"ל בחגיגה (יג.) שאין מוסרים דברי תורה לעכו"ם, והיאך אפשר לקבלו כתלמיד בישיבה כל אותן השנים עד שנגירהו, און וואס איז מיט 'מגיד דבריו ליעקב'. והשיבו רבנו, פאר דעם האב איך נישט קיין מורא. [כלומר, מזה אני לא מפחד. ומסתמא התכוון לומר, שכן התקבלה דעת המהרש"א לפ' במה מדליקין להלכה, דבדעתו להתגייר מותר ללמדו תורה, ודלא כדעת הגרעק"א בתשו' (סי' מא.)]. שוב הציע המנהל שאלה זו בפני הגר"י קמינצקי, וענהו ג"כ בזה"ל, פאר "מגיד דבריו ליעקב" שרעק איך זיך נישט. (כלומר, אני לא מפחד מחשש זה וכנ"ל.) (שמעתי מהר"ר שלום רפהן, שיח'.)

גרים: אחד מהרבנים הצעירים שאל מאת רבנו בנדון נכרית שדעתה להתגייר ולינשא לכהן. רבנו ענהו תומ"י שא"א לגיירה, כמבואר בגמ' (בכורות ל:): שאם הגר מוכן לקבל עול כל המצוות חוץ מדבר אחד, שאין מקבלין אותו, והיות שגירות אסורה לכהן, הרי"ז כחוץ מדבר אחד. והתחיל המוסמך הצעיר לעורר לרבנו, שיש תשובה בס' מלמד להועיל (ח"ג סי' ח) בה הוא מצדד להקל קצת במקרים מסויימים. ולזה הגיב רבנו קצת בקפידא וענהו "הלא גם אני אחרון, ורשאי אני לחלוק על הרב מלמד להועיל, ולדעתי אין הדברים נראים כלל". (שמעתי) [וכ"ה בקובץ אגרות אחיעזר (בני ברק, תש"ל) ח"א סי' כט, וע' תשו' היכל יצחק (הרצוג) חלק אה"ע.]

יאה"צ: שמעתי ממו"ר מרן הגריד"ס ז"ל, שמנהג זקנו הגר"ח זצ"ל הי' שביום היאה"צ שלו הי' לומד פרק נגמר הדין, דאין מיתה בלא עון. [מס' שושנת העמקים להר"מ גנק שיח'י' (עמ' כח). והוסיף וכתב שמה בבאור הענין, ולפי"ד (סי' יד) מובן שפיר, דכיון דכל מי שנטה למות נחשב כמומת בבי"ד, דאין מיתה בלא עון, ונחשב כמי שנגמר דינו בב"ד של מעלה.]

מסירה: בעל אחד עזב את אשתו, והניחה עגונה מבלי גט, וגם לא שילם לה אף פרוטה עבור מזונות ילדיהם. מקורבי האשה הלכו לכמה בתי דין בנוא יארק כדי שיפסקו שיש כאן מצב שבי"ד כופין את הבעל ליתן גט, ואילו כן, כבר היו יכולים לסדר משהו בזה ע"י חברה נכונה ... אך שום בי"ד לא הסכים לפסוק כן. לאח"ז נתודע לאשה שלמרות שהבעל לא שילם לה אף פרוטה, כשהכין את הטופס הממשלתי עבור תשלומי המסים, כתב שמה בשקר מוחלט ובגניבה (כדי שלא לשלם כ"כ מסים) שהוא עדיין תומך באשתו ובבניו, ושאלה האשה אם רשאית היא למסרו לממשלה, ע"מ לכופו ליתן לה גט. ורבנו אמר בזה שמותר לה לאשה לאיים על בעלה (צו סטראשען) שכן תעשה ע"מ לכופו שיתן הגט, אך אם למעשה יבוא לידי כך – אסור לעשות כן – למסרו, מכח איסור מסירה. (ופעם אירע בישיבה קטנה שאחד מן התלמידים גזל כמה פעמים, ותמיד עשה את מעשיו באופן שכזה שהחשד יפול על מישהו אחר, והמנהל הבין שיש מבין התלמידים מי שידע מי הי' הגזלן, ושאל אז מאת הגרמ"פ אם מותר לו לאיים על התלמידים לזהות את הגזלן, שאם לא יגידו לו מי הוא, שיעניש אותם. והשיבו ר' משה שבדרך כלל מדה מכווערת הוא זו ביותר (למסור על אחרים), ולפי דעתו אינו נכון להשרישו בילדים צעירים, ולהראות להם שהמבוגרים מכריחים אותם למסור על חבריהם, אפילו בכה"ג – שהי' לשם מצוה. כל זה שמעתי מהר"ר שלום רפהן, שיחי'.

פ' וישב: "וימאן, ויאמר אל אשת אדוניו" (לט,ח). ובמדרש רבה שמה (פז:ה) בדבר מצוה ממאנין, בדבר עבירה אין ממאנין. בדבר מצוה ממאנין, מאן יבמי, בדבר עבירה אין ממאנין, ויאמר הן אדוני וגו'. עי' ביאור רבנו בכונת דברי המדרש בס' (האנגלי) אש בנפשו (של הרב עמוס בונים), עמ' שסז.

פ' יתרו: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וגו'" (יט,ו). נקודת האחדות של כלל ישראל חשובה היא אצלנו, וכמו שאומרים בתפילה, אתה אחד וכו' ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ונקראו כלל ישראל בשם "עדה" מלשון עדות ומל' עד, כלומר, שלכולנו עבר משותף, אשר עליו כולנו מעידים ביחד – על קבלת התורה מן השמים, ועל המצוות, ולכולנו עתיד משותף- שכולנו מצפים לביאת המשיח ולגאולה העתידה. ואלו היהודים הפורקים מעליהם עול התורה והמצוות,

ולא רוצים להעיד על העבר המשותף וכו', הרי הוציאו את עצמם מן הכלל של ה"עדה", ובטלו את הצירוף הזה, ואין לנו להשתתף ולהצטרף עמהם. אכן הני מילי כלפי פנים. אכן כלפי חוץ, יש מצרף אחר, דהיינו החוק ההיסטורי של הן עם לבדד ישכון וגו', שא"א לשום יהודי לברוח מזה, ונקראו כלל ישראל "עם" מלשון עם, שא"א לשום יהודי לברוח מן הייעוד הלאומי הזה. ובקמטורי"א נתערבו ביחד אפר החסידים והצדיקים עם אפר הכופרים והמינים. וצירוף זה התחיל כבר בארץ מצרים – קודם מתן תורה, באומרו ית' ולקחתי אתכם לי לעם וגו'. [עי' בזה דרשת רבנו, אשר עפ"י ייסד את ההבדל (בקשר להשתתפות עם הריפורמים והקונסרביטיבים) בין כלפי פנים לכלפי חוץ, בס' (האנגלי) של הר"ר עמוס בונם (אודות אביו) "אש בנפשו" (עמ' שפב)].

פ' ואתחנן: "את ד' אלקיך תירא" (ויג) – איתא בגמ' (ב"ק מא:) שבא ר"ע ולימד דמילת 'את' לרבות ת"ח, וכתב רש"י (פסחים כב:) שמכאן למדנו שמורא רבך כמורא שמים. וע' תוס' (ב"ק מא: ד"ה לרבות) דהך חובת מורא (בנגוד למצות כבוד ת"ח) שייכא דוקא ברבו מובהק או ברב מובהק, דהוי כעין רבו. וכה"ג עי' בגמ' (ברכות לא:) ששמואל מורה הלכה לפני רבו הי' וכו', ושאלו שמה התוס' (ד"ה מורה הלכה) והלא שמואל עדיין לא התחיל ללמוד אצל עלי, והיאך אפשר לקרותו 'רבו'. ותי', דגדול הדור הי' וכו'. כלומר שגדולי הדור (אע"פ שלא למדו אצלם) יש להם הדין כרבו מובהק, וממילא נראה דהוה"נ דשייכא הך חובת מורא לגבייהו.

ואיתא בגמ' (סנהדרין יז.), "א"ר יוחנן, אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי מראה", ופרש"י שמה, "שתהא אימתו מוטלת על הבריות". ונראה דה"ט, דחברי הסנהדרין הלא הם הם גדולי הדור, אשר דינם כרבו מובהק, [עי' מש"כ עד"ז בס' נפה"ר (עמ' סא)] אע"פ שלא למדו אצלם, ושייכא לגבייהו הך דינא דמורא רבך, וממילא מן הנכון שלא למנות לסנהדרין אלא אנשים שכאלו, בכדי שהצבור יוכלו לקיים הך חובה. [אכן עי' פרש"י למנחות (סח. ד"ה בעלי קומה), "שירתתו מהן בעלי דינים, ולא ישקרו". ואולי לזה נתכוון רש"י אף במש"כ בסנהדרין. (ד"ע)]

פ' כי תבוא: בסוף פרשת בכורים כתוב (כו,י) "והשתחוית לפני ד' אלקיך". וכ"ה במשנה (בכורים ג:ו) המסיימת, והשתחוה ויצא. והובא בשם הגר"א (באדרת אליהו על הפסוק הזה) שדין זה של השתחוה איננו מהווה קיום מיוחד במצות הבאת בכורים, אלא דין כללי הוא, שכל הנכנסים לעזרה לאיזו סיבה שתהיה, יש

להם להשתחוות קודם שיצאו. ומכאן המקור למה שמופיע במס' תמיד כמה וכמה פעמים במשניות השתחוה ויצא. ומה"ט תמה רבנו, מ"ט לא מצינו שכה"ג השתחוה ביוה"כ קודם שיצא מן העזרה. ובסדר העבודה של נוסח ספרד כן מופיע, שהשתחוה קודם שיצא. אכן בגמ' יומא לא נזכר, וכן בנוסח אשכנז זה לא מופיע. [ועי' מש"כ רבנו ליישב בזה בס' קובץ חידו"ת (עמ' קמה). ובמכתב הגרי"ז הנדפס בסוף חי' הגרי"ז על הרמב"ם (עז). שנשלח לרבנו (לברלין), הגיב על הדבר-תורה ההוא, וכתב להסביר (בשם הג"ר שמחה זעליג) את הדין של נתמלא הבית כולו עשן באופן אחר מאשר מה שהסבירו רבנו.]

ועי' ברמב"ם (ביאת מקדש ב:ד) שכהן הנכנס לעזרה ביאה ריקנית לוקה, ולקוה"ק – חייב מיתה בידי שמים. ולשון הר"מ היא, "שנכנס שלא לעבודה או להשתחוות". ובכס"מ שמה דייק מלשון הסמ"ג שאפילו אם השתחוה, כל שלא עבד עבודה מיקריא ביאה ריקנית. ושיטת הרמב"ם היא, שאף שהשתחו' איננה עבודה, אך מכ"מ מאחר שהוא קיום במקדש, זה גופא מפקיע כניסתו מדין ביאה ריקנית.

ועי' משנה וסוגיית הגמ' בסנהדרין (ס:), שהעובד ע"ז כדרכה חייב מיתה, אפילו בפוער לפעור וזורק אבן למרקוליס. אבל בד' עבודות של זיבוח קיטור ניסוך והשתחו' חייב אפילו אם אין עבודתה בכך. ובגמ' הסבירו, לפי שיצאה זביחה לידון בעבודות פנים, מנין לרבות השתחו' וכו'. ונראה להציע, שאף שאין השתחו' עבודה, מכ"מ מהווה קיום בפנים, וכנ"ל משיטת הרמב"ם בביאה ריקנית, וממילא י"ל שזהו מה שמלמדנו הפסוק, שאף מה שהוא קיום בפנים נמי מתחייב בעושה כן לע"ז, וממילא נראה שיש מקום לומר שאף המתפלל לע"ז, אפילו אם אין דרכה בכך, נמי יתחייב מיתה, שאף תפילה מהווה קיום בפנים, שהרי בביהמ"ק כתיב, "כי ביתי בית תפילה יקרא", וכ"ה בתפילת שלמה, שתכלית בנין ביהמ"ק היתה לשם התפילה. וגדרה של תפילה כגדר השתחוואה – קיום פנים, אף שאיננה מעבודות פנים. [והזכיר רבנו שיש להזהיר העולם על כך, שהרבה מהניגונים שמזמרים הנוצרים סמוך ליום אידם שבסוף דצמבר יש בהם לשונות של תפילה, וכמה יהודים שרים אותם מבלי להשים על לבם שעובדים בזה ע"ז ממש.]

ועי' עוד מש"כ בס' נפה"ר (עמ' ריד, אות יח) בקשר למנהג הכריעות ביוה"כ, דמבואר בירושלמי שרק הקרובים (שעמדו בעזרה) היו כורעים (כשהזכיר כה"ג את השם המפורש), דהשתחו' רק מהווה קיום מיוחד בפנים בעזרה.

ועי' עוד מזה במסורה (חוברת ג, עמ' מב) בהיתרא דהשתחוי' ע"ג אבן משכית במקדש.

ועי' מג"א (רס"י מו) בשם כתבי האר"י, שקודם בואו לביהכנ"ס יאמר ואני ברוב חסדך וגו', ובכניסתו יאמר בבית א' נהלך ברגש. ועיי"ש במחה"ש, שלכך יש להקדים ולומר את הפסוק ואני ברוב חסדך קודם שיכנס – ולא בשעת כניסה, דתיבת אבוא (שבפסוק ואני ברוב חסדך) אלהבא קאי, וממילא מן הנכון לאמרו קודם שיכנס לביהכנ"ס. ורבנו הסביר כוונת האריז"ל באופן אחר, דסיפא דהך קרא דכתיב אשתחוה וכו' קאי דוקא אמקדש, דהשתחוי' מהווה קיום דוקא במקדש, וכאמור, ואשר על כן לא שייך באמת הך קרא לביהכנ"ס, דבעיקרו לא נאמר אלא אמקדש. משא"כ אידך קרא דבבית א' נהלך ברגש, שפיר שייך אף לביהכנ"ס, ומן הנכון לאמרו בשעה שנכנס. (מרשימות הר"י סיימון ז"ל, שהועתקו ע"י נכדו עזריאל טשעלסט, שיחי').

ובקשר לזה שמעתי מהרר"מ גנק, שיחי', שפעם הזכיר רבנו בשם קדמון אחד, שלפיכך תקנו חז"ל כריעה לברכת הודאה תחילה וסוף, מפני שברכה זו באה תמיד תיכף לאחר ברכת רצה, אשר גדרה בקשה שתתקבל תפילתנו כאילו הקרבנו קרבן, [עמש"כ עוד מזה בס' נפש הרב (עמ' קכא)], והיות שכל הקרבנות רק קרבים בפנים בעזרה, כעת – לאחר גמר ברכת רצה, נחשב כאילו המתפלל עומד בפנים בעזרה, ולפיכך יש לו להשתחוות, כנזכר כל כך הרבה פעמים במשניות תמיד, וכנ"ל.

הפטרות יום ב' דר"ה: "הבן יקיר לי אפרים וגו' ילד שעשועים וגו'" (ירמיה לא, ט). אם הזדקן האדם ובגר כולו ... במחשבתו, ברגשותיו ... באמונתו ... איננו יכול לגשת אל האלקים. הגדול הוא פיקח יותר מדי ... "כי נער ישראל ואהבהו" (הושע יא, א). [עי' הספד רבנו על הגר"ח ה"ר, פליטת סופריהם, בס' דברי הגות והערכה, (עמ' קנט)]. ועי' עוד דרשת רבנו בענין "מיכלא דמהימנותא" בספר (האנגלי) לעניני פסת, שעל האדם להיות לו גם גדלות המוחין, ובמקצת גם קטנות המוחין [...]